İslami Perspektifte
İKTİSADİ YAKLAŞIMLAR

Editörler
İlhan EROĞLU
Yusuf TEMÜR
Serkan KEKEVİ

EKİN
Basım Yayın Dağıtım
2017

© 2017 Ekin Yayınevi

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan yayınevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz.

Sertifika No: 0607-16-008681

Kitapta yayınlanan makalelerin bilim–etik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN: 978-605-327-588-6

Kapak Tasarımı: Öğr. Gör. Hadi ESMERAY

Sayfa Düzeni: Aslı AYRANCI

Baskı ve Cilt:

Sonçağ Yayıncılık

Matbaacılık Reklam

San Tic. Ltd. Şti.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı

48/48 İskitler - Ankara

Tel.: (0312) 341 36 67

Sertifika No: 25931

Baskı Tarihi: Aralık 2017

EKİN Basım Yayın Dağıtım

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.

Durak Sk. No: 2 Osmangazi / BURSA

Tel .: (0.224) 220 16 72 - 223 04 37

Fax.: (0.224) 223 41 12

e-mail: info@ekinyayinevi.com

www.ekinyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ v

GİRİŞ 1

KUR'AN'DA AHİRET HAYATI İLE İRTİBATLANDIRILAN BAZI İKTİSADİ KAVRAMLAR 3
Yrd. Doç. Dr. Enver BAYRAM

İSLAMİ ÇERÇEVEDE KITLIK ALGISI 23
Arş. Gör. Muhammet BAHADIR
Doç. Dr. İlhan EROĞLU

GELİR DAĞILIMIN DÜZELTİLMESİ VE YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA BİR ARAÇ OLARAK ZEKÂT MÜESSESESİ VE MÜSLÜMAN ÜLKELERDEKİ ETKİNLİĞİ 39
Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Arş . Gör. Muhammed ÇELİK

VERGİ AHLÂKI VE UYUMU AÇISINDAN ZEKÂT 79
Yrd. Doç. Dr. Yusuf TEMÜR

YOKSULLUKLA MÜCADELE VE ZEKÂT KURUMU 115
Yrd. Doç. Dr. Elif Özlem AŞKIN
Yrd. Doç. Dr. Umur AŞKIN

MODERN EKONOMİNİN REFAH ANLAYIŞININ İSLAMİ PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ 143
Arş. Gör. Muhammet BAHADIR
Doç. Dr. İlhan EROĞLU
Doç. Dr. Ahmet İNANIR

GELİR DAĞILIMIN DÜZELTİLMESİ ve YOKSULLUĞUN AZALTILMASINDA BİR ARAÇ OLARAK ZEKÂT MÜESSESESİ ve MÜSLÜMAN ÜLKELERDEKİ ETKİNLİĞİ

Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı,
mehmetyuc@gmail.com

Arş. Gör. Muhammed ÇELİK
Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü, Mali Hukuk Anabilim Dalı,
muhammedcelik@uludag.edu.tr

GİRİŞ

Devlet maliyesinin temel amaçlarından birisi gelir dağılımının iyileştirilmesine yöneliktir. Bu maksatla gelir dağılımının sağlanmasına yönelik iki anlayış olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki devlet müdahalesinin olmadığı piyasanın kendi dinamikleri ile dengeye geleceğine inanılan neo-klasik iktisat yaklaşımının bir sonucu olarak aksamayan bir piyasanın başarısını aktaran birincil gelir dağılımıdır. Ancak bu dağılım piyasanın çeşitli nedenlerle aksaması ve dinamiklerinin çalışmaması nedeniyle devlet müdahalesini gerektirecek bir hal alır ki bu durumda ise ortaya gelirin yeniden dağılımı denilen ikincil gelir dağılımı ortaya çıkmış olmaktadır. Bu hususta özellikle gelişmekte olan ülkelerde gerek maliye politikaları gerekse diğer politikalarının yapısal birçok nedenden dolayı gelir dağılımının adil hale getirilmesinde ve yoksulluğun giderilmesinde yeterli başarıyı elde edemediği görülmektedir. İslam ülkelerinin de gelişmekte olan ülkeler statüsünde olduğunu düşünecek olursak bu ülkelerde de aynı sorunların yaşandığı söylenebilir. Bu durumda ortaya yeni bir araç ihtiyacı çıkmaktadır. Önerilecek aracın da ülkenin sosyal yapısına uygun bir yapı arz etmesi başarının sağlanması açısından önemli olacaktır.

Bu maksatla Beyyine Suresinin 5. Ayetinde "Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur." demek suretiyle İslam'ın beş temel şartı arasında yer aldığını anladığımız zekâtın bu eksikliği giderebilecek en güzel araçlardan biri olabileceğini savunmaktayız. Savunmamızın temelinde zekâtın İslam inancının zorunlu bir parçası olması nedeniyle toplum tarafından daha kolay kabul görmesi ve İslam toplumlarında yoksulluğun giderilmesi açısından dağıtılmasının Kur'an'ın emri olması

bağlamında etkin olabileceği yer almaktadır. Bununla birlikte bir hadiste ise "Zekât İslâm'ın köprüsüdür" denilerek zekâtın sosyal yönüne dikkat çekilmiştir. Çünkü zekât kurumuyla kısmen de olsa adil servet dağılımının gerçekleşeceği düşünülmektedir. Nitekim kelime anlamı olarak temizlenme anlamında kullanılan zekâtın hâlihazırda İslam ülkelerinde çeşitli düzeyler ve politikalar çerçevesinde uygulama alanı bulduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede gelir dağılımının düzenlenmesinde ve yoksulluğun giderilmesinde hâlihazırda uygulanmakta olan politikaların İslam ülkelerindeki başarısı tartışıldıktan sonra zekât sisteminin uygulaması ve uygulayan ülkelerin başarısı ele alınacak ve akabinde çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

1.GELİR DAĞILIMI KAVRAMI

Gelir ekonomik anlamda, üretim sonrası ortaya çıkan mal ve hizmetlerin satışa konu olmasıyla; emek, sermaye, toprak, müteşebbis gibi üretim faktörlerinin elde ettiği kazanımları ifade etmektedir. Ancak günümüzde gelir, üretimden ziyade parasal hareketlerin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda üretim faktörlerinden olan emek faktörü ortaya çıkan gelirden mahrum kalabilmektedir. Yani, etkin kaynak dağılımı zarar görmekle beraber gelir dağılımında adaletinde ifa edilemediği görülmektedir (Karacan, 2014: 29). Gelir dağılımı ise bir ülkede belli bir dönemde yaratılan milli gelirin o ülkedeki kişiler ya da üretimde görev alan üretim faktörleri arasında dağılımıdır (Dinler, 2016: 284). Bir başka tanımda ise bir ekonomi de yaratılan kaynakların, piyasa tarafından veya merkezi siyasi karar mekanizması yoluyla bu kaynakların üretim faktörleri arasında dağıtılması olarak tanımlanmıştır (Kirmanoğlu, 2013: 201). Bu dağıtımın bir toplumun yaşam standardına hangi ölçüde yansıdığı ve artan refahın toplumun değişik kesimleri arasında nasıl bölüşüldüğü ekonomik büyüme ve kalkınmanın toplumа ne kadar yansıdığının tespiti açısından önemlidir. Zira mevcut kaynakların ekonomik kalkınma ve büyüme ile sosyal refahın maksimize edilmesi için bir araç olarak başarılı olmasının şartlarından biri de gelir dağılımını iyileştirmesi olacaktır.

Gelir dağılımı tanımını gelirin paylaşıldığı ve/veya bölüştürüldüğü toplumu oluşturan gruplar ile gelirin oluşum süreçleri dikkate alınarak esasen fonksiyonel gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, bölgesel gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımı olmak üzere dört temel düzeyden oluştuğunu ileri sürebiliriz. Ancak gelir dağılımının bu yöntemler çerçevesinde incelenmesi yeterli olmayıp ayrıca cinsiyete, mesleğe, yaşa ve belki dini inanca göre de ele alınması daha gerçekçi değerlerin elde edilmesi açısından önemli olacaktır (Aktan; Vural, 2002a: 5). Gelir dağılımlarında yaşanan değişiklikler, küreselleşme ve/veya teknolojik değişme gibi yapısal etkilerden veya ülkenin makro-ekonomik performansının kötüleşmesinden kaynaklanabilir. Bu açıklamalar ışığında işgücü piyasası ve işgücünün dağılımı, üretim faktörlerinin ve bu faktörlerin fiyatlarının dağılımları, servetin dağılımı, eğitim düzeyi, küreselleşme, teknolojik değişim ile dünya ve ülke ekonomisindeki değişiklikler; enflasyon, krizler, bütçe açıkları, devalüasyon, özelleştirme gibi politikalar ile sosyal kurallar ve düzenlemeler gelir dağılımını belirleyen temel faktörler arasında yer almaktadır (Küpeli; Halaç, t.y.:3).

Gelir dağılımını etkileyen veya belirleyen faktörleri dikkate alırken yoksulluk kavramı da göz önüne alınmalıdır. Gelir dağılımı, nüfusun tümüne ait dağılımı belirlediği için yoksulluktan daha geniş bir kavram olmasına rağmen, gelir dağılımı ve yoksulluk arasında pozitif bir ilişki vardır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa yoksulluk düzeyi de o kadar artar. Bu sebepten dolayı, gelir dağılımını belirleyen faktörler ele alınırken yoksulluğu etkileyen faktörler de ele alınmalıdır (Aktan; Vural, 2002b: 3).

1.1. Gelir Dağılımının Hesaplanması ve Türleri

Gelir dağılımı konusu devlet teorisi düşünüldüğünde devletlerin esasen üzerinde durmaları gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ulusal anlamda ülkeler; uluslararası anlamda ise çeşitli örgüt ve kuruluşların gelir dağılımının tespitine yönelik çalışmalar yaptıkları ve çeşitli raporlar yayınladıkları görülmektedir.

Bu tespitlerin yapılmasında en çok Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ve Dalton-Atkison yaklaşımı kullanılmakla beraber ayrıca aralık, varyans, göreli ortak mutlak sapma, logaritmik standart sapma, genel entropi ölçütleri, theil endeksi, kuznets katsayısı, elteto-frigyes eşitsizlik ölçütü, sıklık fonksiyonu, hareketlilik ve ayrıştırma analizleri kullanılmaktadır (Aktan; Vural, 2002a: 13-20. Çetin, 2013: 215-223).

Gelir dağılımı, birincil dağılım ve ikincil dağılım (gelirin yeniden dağılımı) olarak iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Birincil gelir dağılımı, neo-klasik iktisat yaklaşımının bir sonucu olarak aksamayan bir piyasa da gelir bölüşümünde herhangi bir istikrarsızlığın ortaya çıkmayacağı varsayımından yola çıkılarak devletin müdahale etmediği ya da olmadığı varsayımı altında piyasa ekonomisinde belirlenen gelir dağılımını ifade etmektedir. Birincil gelir dağılımında esasen emek ve sermayenin oluşturduğu üretim faktörü sahiplerinin katkıları oranında pay almalarını gerektirir. Üretim faktörü sahiplerinin milli gelirden aldığı pay anlamında fonksiyonel gelir dağılımı ve gelirin kişiler arasındaki büyüklük dağılımını gösteren bireysel gelir dağılımı, sektörlerin aldığı payı gösteren sektörel gelir dağılımı ve bölgelerin aldığı payı gösteren bölgesel gelir dağılımı türleri bulunmaktadır. Birincil gelir dağılımı çeşitli faktörlerin işleyişine bağlıdır. Bu faktörler yapısal faktörler, küreselleşme, sosyal norm ve düzenlemeler üzerine kuruludur. İlk olarak yapısal faktörler kendi içerisinde iki aşamada incelenmekte, ilk olarak üretim faktörlerini ikinci olarak ise enflasyon ve iktisadi krizleri kapsamaktadır. Üretim faktörleri ise; emeğin dağılımı, servetin ve sermayenin dağılımı, ücret, faiz, rant ve kar gibi üretim faktörlerinin belirlendiği faktör piyasasından oluşmaktadır. Enflasyon ve iktisadi krizler ise, piyasanın işleyişinin bozulduğu durumları ifade etmekte özellikle enflasyon ve iktisadi kriz dönemlerinde gelir dağılımında yoksul kesimde yer alan grubun reel geliri hızla düşmekte temel tüketim mallarına dahi ulaşımı zor bir durum almaktadır. Birincil gelir dağılımını etkileyen bir diğer faktör küreselleşmedir. Küreselleşme ile birlikte ser-

mayenin mobil hale gelmesi ile birlikte rekabetin sağlanması adına piyasalarda özellikle emek gücünün çok düşük ücretlere çalıştırılarak yoksulluğu tetikleyici bir yaklaşım güdülebilecektir. Ayrıca rekabet edemeyen ülkeler için ise sermayenin dışarı çıkması ve ülkenin yoksul duruma düşmesine neden olabilecek bir etkisi de olabilecektir. Son olarak sosyal norm ve düzenlemeler denilen toplum ahlakından oluşan düzenlemeler yer almaktadır. Bu hususta miras paylaşımları, yöresel gelenekler, dini inanışlar gereği zekât da olduğu gibi zenginlerin gereğince malın belli bir miktarının yoksullara paylaştırılması gelir dağılımının bir aracı olarak kullanılmaktadır (Pehlivan, 2009: 26-30).

Piyasanın aksak rekabet koşulları çerçevesinde işlemesi durumunda -ki genel kabul edilen görüş olarak- gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde piyasanın aksak rekabet koşullarında işlediği kabul edilmektedir. Aksak rekabet koşullarının olması halinde gelir dağılımının tamamen piyasaya bırakılması eşit olmayan bir dağılıma neden olacaktır. Bu maksatla kamu politikalarının devreye girerek sistem üzerinde meydana gelen adaletsiz dağıtımı düzeltici önlemler alması gerekmektedir. Söz konusu önlemler kamu harcamaları vasıtasıyla belirli kesimleri, bölgeleri veya sektörleri destekleyecek biçimde alınabileceği gibi, vergilerle de farklı toplumsal tabakalara farklı biçimlerde yansıtılabilir. Bunun yanında fiyatlar, asgari ücret ve benzeri düzenlemeler üzerinden de potansiyel olarak gelir dağılımı değiştirebilecektir. Bu yapı içerisinde devlet bütçesi, sosyal kuruluşlar ve vakıflar gibi gelir dağılımını etkileyen temeldeki araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Pınar, 2014: 290). Bu bağlamda piyasaya devletin müdahalesini de barındıran bir diğer gelir dağılımı ise, ikincil gelir dağılımıdır. Bu gelir dağılımı üretim faktörleri sahiplerinin faktör payı olarak elde ettikleri satın alma güçlerinin devletin çeşitli müdahaleleri ile değişmesine neden olması sonucu oluşan gelir dağılımıdır. Yani, devletin piyasaya müdahale ederek, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik bir rol üstlenmesi ikincil gelir dağılımını ifade etmektedir (Öztürk, 2009: 25).

1.2. Gelir Dağılımına Devletin Müdahalesi ve Başarısı

Gelirin paylaşımı, kendisine bazı temel işlevler atfedilen devletin saptayıp uyguladığı gerçekçi ekonomi ve maliye politikaları ile sağlanır. Diğer bir deyişle, devlet, gelir dağılımındaki adaletsizliği, yürürlüğe koyduğu ekonomi, vergi, bütçe ve harcama politikaları ile gidermeye çalışır ve buna dönük etkin ve tutarlı önlemleri alır. Gelir dağılımı kısa, orta ve uzun dönemde ekonomik konjonktür, büyüme, yapısal ve kurumsal değişimler ile karşılıklı ilişki içindedir. Belirli bir zaman kesitinde emek, sermaye, rant gibi üretim faktörlerinin kullanım miktarları ve fiyatları, bu faktörlerin sahipliliğinin bireyler arasındaki dağılımına bağlı olarak, söz konusu zaman kesitinde gerçekleşen toplam üretimi çoğunlukla piyasalar, kısmen de piyasa dışı mekanizmalarla hane halkları- bireyler arasında dağıtır. Demek ki, zaman sürecinde nihai gelir dağılımı, ekonomik konjonktüre, üretim faktörlerinin dağılımına ve nispi fiyatlarında meydana gelen değişimlere, devletin vergi ve transfer politikalarına göre farklılıklar gösterecektir (Yüce, 2002: 5).

Gelir dağılımı, gelirin yeniden dağılımı devletin düşük gelir gruplarını koruduğu kamu politikaları sonucu ortaya çıkan bir bölüşüm şeklini ifade etmektedir (Pınar: 2014, 290). Devlet, gelirin elde edilme aşamasında yapacağı müdahaleler ile gelir dağılımındaki eşitsizliklerin asli sebeplerini ortadan kaldırabilir. Bu müdahaleler temel olarak servet dağılımının, eğitim imkânlarının ve faktör fiyatlarının değiştirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu maksatla gelirin elde edilmesi aşamasında öncelikli olarak tespit edilecek yöntemlerden birisi servetin dağılımına müdahale edilmesi şeklinde olacaktır. Servet dağılımı devletin müdahalesi ile dengeli hale getirildiğinde emek ve sermaye gelir dağılımında ön plana çıkacaktır. Ancak böyle bir yöntemin uygulanması serbest piyasa ekonomisi benimsemiş bir ülke açısından uygun olmayacak piyasanın dengesini bozan sermayeyi iten bir durum arz edecektir. Bunun dışında eğitim

açısından toplumda fırsat eşitliğinin tanınması geleceğe yönelik toplumda daha düzenli gelir dağılımının sağlanması hususunda önemli bir nokta da durmaktadır. Bir diğer araç olarak faktör fiyatları üzerinde yapılacak müdahaleler gelir dağılımının iyileştirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılabilecektir.

Örneğin asgari ücret uygulaması ile daha düşük ücrete işçi çalıştırılması önlenebilir (Pehlivan, 2009: 30-31). Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonominin en önemli araçlarından olan tarımda adaletli ve dengeli dağıtımın bir aracı olarak toprak ve tarım reformunun yapılması gelir dağılımı üzerinde etkili olacaktır. Kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınarak elde edilen kaynakların ekonomiye ve topluma aktarılmasının sağlanması, bölgeler arası gelir eşitsizliğini giderecek teşvik politikaları, özellikle gelir dağılımı düşük bireylerin tükettiği esnekliği az olan ürünler üzerindeki vergi yükünü azaltabileceği gibi tavan fiyat uygulaması gibi yöntemleri tercih ederek piyasayı düşük gelirlilerin gelirlerini artırabilecek şekilde yönlendirebilecektir. Ancak bu yöntemler her ne kadar uygulanabilir yöntemler olarak gözükse de piyasa ekonomisinin uygulandığı bir sistem içerisinde yapılacak bu müdahaleler sistemin işleyişini bozacak telafisi güç sorunlara neden olabilecektir.

Devletin gelir dağılımına bir başka müdahale aracı olarak maliye politikaları karşımıza çıkmaktadır. Devlet müdahaleciliğini savunan iktisatçılar –genel olarak Keynesyen iktisatçılar ve sosyal refah devleti anlayışını benimseyen iktisatçılar- devletin gelirin yeniden dağılımını sağlayacak ekonomi politikaları uygulamasını savunmaktadırlar (Aktan, 2002). Nitekim günümüzde maliye politikasının amaçlarından birisinin de gelir dağılımının iyileştirilmesi olduğu bilinmektedir (Şener, 2014: 379). Gelir dağılımının iyileştirilmesinde maliye politikası aracı olarak vergiler, devletin borçlanması, kamu harcamaları politikası olarak; reel harcamalar, transfer harcamaları, sübvansiyonlar ve sosyal transferleri saymak mümkün olacaktır.

Bir maliye politikası aracı olarak vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi vergilemede ödeme gücünün dikkate alınıp alınamaması, vergi oranlarının yüksek veya düşük olması, vergilerin dolaylı veya dolaysız vergilerden olması, vergilerin yansıtılabilme oranı, vergi sisteminin yapısı, baskı ve çıkar gruplarının etkileri ve ekonomik yapının durumuna göre değişecektir (Öztürk, 2012: 441). Bu bağlamda ödeme gücünü esas alan bir vergilendirmede gelir dağılımı düşük olan bireyleri koruyacak bir sistem olmakla beraber aynı zamanda özellikle geliri yüksek olan mükelleflerin daha fazla vergilendirilmesine ve bu kesimden elde edilen gelirlerin transfer harcamaları, cari harcamalar ve yatırım harcamaları yoluyla gelir seviyesi düşük bireylere aktarılması sağlanabilir. Ayrıca gelir vergisinde artan oranlılık, ayırma ilkesi ve en az geçim indirim uygulaması, negatif gelir vergisi uygulaması ve harcama vergilerinde malın esnekliğine göre uygulanacak oran farklılaştırmaları vergi politikasının başarısını artıracaktır. Ancak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de vergi sisteminin yeterince oturmadığını, verginin kolayca yansıtılabildiğini, kayıt dışı sektörün oldukça büyük olduğunu ve baskı gruplarının fazla olması nedeniyle vergilendirmenin sağlıklı bir şekilde yapılamadığını görmekteyiz. Bu durumda vergi politikasının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımını belirleme konusunda başarı sağlamasının ve etkisinin düşük olduğu sonucuna varabiliriz.

Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak adına yapılan kamu harcamalarının gelir dağılımını sağlaması hususundaki durumunu ele alacak olursak öncelikle devletler kolektif ihtiyaçlarını kamu harcamaları yoluyla sağlamaktadırlar. Bu ihtiyaçlardan ise toplumun tüm bireyleri genellikle şahsi bir karşılığı olmaksızın faydalanmakta ya da gerçek bedelinden çok daha düşük fiyatlar ile faydalanmaktadırlar. Bu nedenden ötürü kamu harcamalarının yapısı gereği gelir dağılımındaki adaletsizliği azaltan bir yönünün olduğunu göstermektedir. Kamu harcamalarından reel ve yatırım harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi açısından ilk olarak mal ve hizmet

karşılığı yapılan harcamaların tedarikçilerinin kimler olduğuna bakılabilir. Bu hususta kamu harcamalarının ağırlıklı olarak belirli sermaye gruplarına yönelik yapılması ya da sadece belirli sosyal kesime yönelik yapılması gelir dağılımını bozucu etki gösterebilecektir. Nitekim az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gerek sermaye birikiminin artırılmasına yönelik olarak gerekse baskı gruplarının etkisi ile harcamaların belirli kesime kaydığı görülmektedir ki bu durumda kamu harcamasını başarısız hale getirmektedir (Tokatlıoğlu; Selen, 2017: 377). Bir diğer husus ise, kamu harcamasının bölünebilen ve ölçülebilen bir kamu hizmeti mi yoksa bölünemeyen tüm toplumun faydalandığı bir kamu hizmetimi olduğuna bağlıdır. Eğer harcamaların çoğu tüm toplumun ortak faydalandığı bölünemeyen bir kamu harcaması ise gelir dağılımını iyileştirici etkiden söz edilemeyecektir (Türk, 2011: 344-345). Bu hususta özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin harcamalarını daha çok tüm toplumun ortak faydalandığı bölünemeyen altyapı hizmetleri gibi mal ve hizmetlere yönlendirmek zorunda olduğunu görmekteyiz ki bu durumda kamu harcamasının gelir dağılımındaki başarısını olumsuz etkilemektedir.

Son olarak, devletin yapmış olduğu karşılıksız harcamaları içeren transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisini değerlendirecek olursak bu harcamaların alt bileşenlerinin, harcamanın yapıldığı toplum kesiminin özelliği ve harcamanın yapılış amacının etkinlik üzerinde etkili olabileceğini söyleyebiliriz (Tokatlıoğlu; Selen, 2017: 380). Bu bağlamda yoksul kesime doğrudan doğruya yapılan parasal ve nesnel yardımların gelir dağılımı adaleti açısından oldukça etkili olduğu savunulabilir. Bazı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, bu mal ve hizmetlerin fiyatının piyasa fiyatının altında sunulması ve bu mal ve hizmetlerden düşük gelirlilerin yararlanması, işsizlik tazminatları, vergi iadeleri, emekli ve yaşlılık maaşları, yoksulluk ödemeleri, sosyal yardımlar, konut olanaklarının iyileştirilmesi, öğrencilere sağlanan burslar gelir dağılımına transfer fiyatlamasının etkisi açısından önemlidir. Ancak transfer

harcamasının bir diğer ayağı olan faiz ödenmelerinin gelir dağılımını iyileştirici değil bozucu etkisi olduğunu söylemek doğru olacaktır (Öztürk, 2009: 448-455). Çünkü yapılacak borçlanma gelir dağılımı açısından varlıklı kesimdir. Ödenecek faizlerde genellikle vergi gelirlerinden sağlanan gelir olacak ve sonuçta varlıklı kesimin servetine servet katılacak ve gelir dağılımı dengesi daha da bozulacaktır. Bu bağlamda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği ve yetersiz vergilendirme gibi faktörlerden dolayı borçlanmanın çok yüksek borçlanmalar yapılmakta ve transfer harcamalarının ağırlığını faiz ödemeleri oluşturmaktadır. Bu durumda transfer harcamalarına yönelik gelişmekte olan ülkelerde gelir dağlanmasının sağlanmasına yönelik çalışmaların başarılı olduğu söylenemeyecektir.

Gelir dağılımına yönelik devletin piyasaya yaptığı müdahaleler açısından özellikle gelişmekte olan ülkelerde çeşitli yapısal sebeplerle başarı sağlanamadığı görülmektedir. Konumuz çerçevesinde İslam ülkelerini incelediğimizde bu ülkelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke sınıfında yer alan ülkeler olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda seçilmiş İslam ülkelerindeki ve Türkiye'deki yoksulluk ve GİNİ katsayısı yoluyla gelir adaletsizliğine yönelik aşağıdaki tabloyu inceleyelim.

Tablo 1: İslam Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Dağılımı

	Kişi Başı Yoksulluk Oranı/ GINI İndeksi (%)								
Ülkeler	07	08	09	10	11	12	13	14	15
Azerbaycan	15.80	13.20/ 31.79	10.90	9.10	7.60	6.00			
Bangladeş	40.00/ 33.4			31.50/ 32.13					
Benin	33.70		35.20		36.20/ 43.44				47.8 (gini)
Endonezya	16.60	15.40	14.20	13.30	12.50	12.00	11.40/ 39.47	11.30	
F. Sahilleri		48.90/ 43.18							46.30
Filistin	31.20/ 35.61		26.20/ 34.46	25.70	25.80				
Gine	53.00/ 39.36					55.20/ 33.73			
Gine Bissau				69.30/ 43.18					
İran			42.0 (gini)				37.4 (gini)	38.8 (gini)	
Kamerun	39.90/ 42.82							37.50/ 46.54	
Kazakistan	12.70/ 28.54	12.10/ 29.07	8.20/ 28.79	6.50/ 28.66	5.50/ 27.42	3.80/ 27.46	2.90/ 26.33	2.80/ 26.5	2.70/26.5
Kırgızistan	35,00/ 33.91	31,70/ 31.45	31,70/ 29.87	33,70/ 30.13	36,80/ 27.84	38,00/ 27.36	37,00/ 26.82	30,60/ 26.82	32,10/ 29.0
Malezya	3.60/ 46.05		3.80/ 46.26			1,70		0,60	
Mali			43.60/ 33.04						
Mısır		21.60/ 31.1		25.20/ 31.5		29.8 (gini)			31.8 (gini)
Mozambik		54.70/4 5.58							
Nijer					48.90/ 31.45			33.99 (gini)	
Özbekistan						15.00	14.10		
Pakistan	44,10/ 31.84			36,80/ 29.8	36,30/ 30.93		29,50/ 30.69		
Senegal				46.70	40.29 (gini)				
Sierra Leone					52.90/ 33.99				
Tacikistan							34,30/ 30.52	32.00/ 30.41	31,30/ 30.76
Togo	61.70				58.70/ 46.02				55.10/ 43.0
Türkiye	8,40/ 38.44	6,80/ 39.02	4,40/ 38.97	3,70/ 38.79	2,80/ 40.04	2,30/ 40.17	2,10/ 40.18	1,60/ 41.2	
Uganda	31.10		24.50/ 44.2			19.50/ 41.1			

Kaynak: Islamic Development Bank IDB, Demographic and Human Development Indicators, https://isdbdata.github.io/monograph2017. html; The World Bank, Poverty Headcount Ratio At National Poverty Lines (% of population), http://databank. worldbank.org/ data/reports.aspx?Code=SI.POV.NAHC&id=1ff4a498&report_name= Popular-Indicators& popularitype=series&ispopul ar=y; The World Bank, GINI Index (World Bank Estimate), http://databank.worldbank. org/data/reports.aspx? source=2&series=SI.POV.GINI & country= (Erişim tarihi:.10.08.17).

Tablo 1 incelendiğinde kişi başına yoksulluk oranı en düşük ülkelerden birisinin Malezya olduğu devamında ise Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan gibi ülkelerin olduğu görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde seçilmiş İslam ülkelerindeki yoksulluk oranlarının genel olarak azaldığı gözlense de Fildişi Sahili, Gine, Gine Bissau, Togo, Tacikistan, Uganda gibi ülkelerde oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Yoksulluk oranı gelir dağılımının önemli bir göstergesidir. Gelir eşitsizliği ile yoksulluk oranı arasında genellikle aynı yönlü ilişki vardır. Genel olarak, gelir eşitsizliği arttıkça yoksulluk oranı da artar. Yoksulluk oranı, Gini katsayısının tek başına kullanılmasının bir kısım sakıncalarını kaldırması bakımından gelir dağılımı analizlerinde önemli bir eksikliği gidermektedir. Örneğin, Türkiye'de 2000'li yıllarda gelir eşitsizliği sadece Gini katsayısı dikkate alındığında önemli oranda iyileşmiştir. Hâlbuki yoksulluk oranlarında aynı oranda bir iyileşme gerçekleşmemiştir. Bu durumun nedeni, bu yıllarda en alt gelir diliminin payında önemli bir gelişme olmamasına rağmen, en üst gelir diliminin payının ekonomik krizin etkileri nedeniyle azalmasıdır. Bu nedenle gelir eşitsizliği ölçmede kullanılan diğer araçların yoksulluk oranları ile birlikte kullanılması daha uygun bir yaklaşımdır (Çalışkan, 2010: 99).

Bununla birlikte yüzde (%) olarak Gini endeksine göre ülkelerdeki ulusal gelir dağılımı incelemesi yapılabilecektir. Ancak öncelikle Gini endeksi ölçümüne bakacak olursak Gini katsayısı, topladıkları kümülatif oranlara kıyasla nüfusun kümülatif oranlarının karşılaştırılmasına dayanır ve mükemmel eşitlik durumunda 0 ile mükemmel eşitsizlik durumunda 1 arasında değişen bir endekstir. Genel olarak seçilmiş İslam ülkeleri incelendiğinde ulusal olarak gelir grupları arasında gelir dağılımının bozuk olduğu görülmektedir. Bu hususta Türkiye'de 2008 yılında gelir dağılımının %39,2 olduğu görülürken 2014 yılında bu oranın % 41,2 ye çıkarak gelir dağılımının daha da bozulduğu görülmektedir. Gelir dağılımı açısından bakıldığında ise TÜİK'in açıkladığı veriler doğrultusunda 2016 yılında Türkiye'de gelir dağılımına göre gelirden en yüksek pay alan

%20'lik kesim toplam gelir %47,2 pay almaktadır. P80/P20 oranına göre En düşük % 20'lik kesim en yüksek kesimden 7,7 kat az bir gelire sahip olmuştur. En düşük %20'de kalanların oranı ise %6,7'dir. Gelir eşitsizliğinin bir önceki yıla göre 0,007 puan arttığı görülmektedir (TÜİK, 2017). Bununla birlikte bazı İslam ülkelerinin kişi başı gayrisafi milli hasılalarına bakılacak olursa Katar'ın ortalama olarak 100.000 dolar, Kuveyt'in 39.900 dolar, Suudi Arabistan'ın 30.500 dolar seviyelerinde olduğu, Birleşik Arap Emirliklerinin 29.200 dolar, Türkiye'nin 14.500 dolar, Malezya'nın ise 16.800 dolar seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Somali'de 600 dolar, Nijer'de 800 dolar, Mali, Gine ve Afganistan'da 1.100 dolar, Gine Bissau'da ise 1.200 dolar civarında kişi başı gayri safi milli hâsılanın olduğu görülmektedir. Dünya'da genel olarak baktığımızda G7 ülkeleri ortalamasının 38.614.29 dolar, Euro bölgesi ortalamasını 33.477.78 dolar, AB ortalamasının 30.346.43 dolar olduğu dini olarak ise Katolik ülkelerin ortalaması 17.545.71 dolar, Hıristiyan ülke ortalamasının ise 16.212.77 dolar olduğu görülmektedir (www.nationmaster.com). Bununla birlikte İslam Kalkınma Bankası üyesi İslam ülkelerinin ortalama olarak kişi başına milli gelirlerini ele alacak olursak 2014 yılında 4,216 dolar, 2015 yılında 4,028 dolar ve 2016 yılında ise 4,179 dolar olduğu görülmektedir (IDB, 2017a).

Genel olarak değerlendirildiğinde İslam ülkelerinde gelir dağılımının genel olarak bozuk olduğu ve yoksulluk oranı ortalamasının istisna ülkeler dışında yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte gayri safi milli hâsıla açısından değerlendirildiğinde kişi başı gelir dağılımının Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere çok yükseğinde olduğu ülkeler de olmakla birlikte çok aşırı düşük olan ülkeler de olduğu görülmekte ve diğer dini inanışlarla karşılaştırıldığında ise yine İslam ülkelerinin bu ortalamaların altında kaldığı ve kişi başı gelir dağılımının ülkeler arasında adil olamayan şekilde dağıldığı görülmektedir. Bu değerlendirmeler sonucunda bir değerlendirme yaptığımızda gelir dağılımı ve yoksulluğa devletlerin tek başına

yapmış oldukları müdahalelerin özellikle İslam ülke yetersiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle yaşanan yapısal eksiklikler, vergiye gönüllü uyumun sağlanamaması, başarısız kamu harcama politikalarına alternatif olarak inanç üzerine dayalı bir gelir kaynağı elde ederek bu kaynağın devlet eliyle veya bir vakıf aracılığı ile yoksullara ve yoksul ülkelere dağıtılması bir yöntem olabilecektir.

2. BİR GELİR DAĞILIMI ARACI OLARAK ZEKÂT MÜESSESESİ

Toplum varlığının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için, toplumsal denge ve barışın sağlanması ve bireyler arasında gerilim yaşanmasına neden olabilecek etkenlerin giderilmesi gerekir. Bir toplumda zenginlerin ve fakirlerin bulunması doğal bir durumdur. Ancak bireylerin birbirlerinin haklarını gözetmemesi ve sosyo-ekonomik açıdan belirli kurallara riayet etmemeleri, toplumsal gerilime zemin oluşturmaktadır. Bu durumun en aza indirilmesine yönelik, fakir ve zengin arasındaki ekonomik düzey farkının uçuruma dönüşmemesi önem arz etmektedir. Bu hususta devletin kamusal önlemlerinden üstte yer alan bölümde bahsettik. Ancak açıklamalarımızda da gördüğümüz üzere bu önlemlerin tek başına yeterli olmadığını özellikle ayrıca farklı önlem ve model önerilerine ihtiyaç bulunmaktadır. Zira kamu politikalarının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde aksak işlemesi bunun temel sebebidir. Bu bağlamda toplum tarafından kabul görülebilecek başka bir araca ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu noktada zekât İslam ülkelerinde gelir dağılımının düzeltilmesi ve yoksulluğun giderilmesinde önemli bir araç olabilecektir. Nitekim zekâtın farz oluşu Kur'an, sünnet ve icmâ ile sabittir. Zekâtın malî bir ibadet olduğunu ve önemini belirten birçok ayet[1] ve hadis[2] bulunmaktadır. Zekât bu şekli ile de inanlar için zorunluluk halini ifade eden bir kelime haline bürünmüş olmaktadır.

---

[1] Zekâtla ilgili ayetler için bkz. 2/43, 2/83, 2/110, 2/177, 2/245, 2/254, 2/263, 2/267, 2/271, 2/273, 2/277, 3/92, 4/77, 4/162, 5/12, 5/55, 6/141, 7/156, 9/5, 9/11, 9/18, 9/34, 9/35, 9/53,

2.1. Zekât Kavramı ve İslam İktisadındaki Yeri

Zekât kelime anlamı itibariyle "temizlenme" manasını taşımaktadır. Kazanılan ve sahip olunan malın belli bir miktarının yoksullara verilmek ve sosyal hizmetlerde kullanılmak üzere elden çıkarmak insanı maddeten ve manen temizlediği, cismani ve nefsanî kirlerden arındırdığı için zekâta bu isim verilmiştir (Uludağ, 1992: 91). Fıkıh terminolojisinde zekât, Allah'ın, belirli yerlere sarf edilmek üzere dince zengin sayılan kişilerin mallarından belli bir payın alınması işlemi şeklinde ifade edilmiştir (TDV, 2017). İslamiyet döneminde ise "ortalama refah düzeyinin üzerindeki yükümlülerin, belirli şartları taşıyan mal varlıklarının muayyen bir miktarını, muayyen bir zaman sonra hak sahibi bulunan alt gelir sahiplerine ulaştırılmak üzere Allah rızası için verilmesi şeklinde tanımlanmıştır (Şahin, 2009: 145-157). Bir başka tanımda ise, belirli düzeyde mal varlığına sahip olan Müslümanların, gerekli şartları taşıyan mallarının belirli orandaki kısmını, yılda bir defa, Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle, belirli yerlere harcanmak üzere vermeleri mahiyetindeki farz ibadeti olarak ifade edilmiştir. Kuran'da ise, "sahip olunan değerlerden başkalarına vererek temizlenme" manasında kullanılmakta ayrıca malların, maddi değerlerin Allah yolunda sarf edilmesi zekât, sadaka, infak gibi kelimelerle, kimi zaman da yoksulu yedirin gibi ifadelerle (Müdessir Suresi 44) veya mallarla Allah yolunda mücadele etmek (Nisa Suresi 95) gibi ifadelerle anlatılmaktadır. Beyyine Suresinin 5. Ayetinde "Oysa onlar, dini yalnızca O'na halis

---

9/54, 9/58, 9/60, 9/71, 9/75, 9/98, 9/99, 9/103, 9/104, 11/87, 13/18, 13/22, 13/23, 14/31, 19/31, 19/54, 19/55, 20/14, 21/73, 22/35, 22/41, 22/78, 23/1, 23/2, 23/3, 23/4, 23/60, 24/37, 24/56, 27/3, 30/38, 30/39, 31/4, 32/16, 33/33, 41/6, 41/7, 47/36, 47/37, 47/38, 51/19, 57/11, 57/18, 58/13, 59/9, 64/16, 64/17, 70/24, 70/25, 73/20, 92/18, 98/5, 99/7, 99/8, 107/7.

[2] Buharî, Zekât 1, 3,41, İstitâbe 3, İ'tisâm 2,Sadaka 1, 63, Mezâlim 9, Megâzî 60, Tevhid 1, Tefsir, Âl-i İmrân 14, Berâet 6, Hiyel 3; Müslim, İmân 31, (19), 32, (20), Zekât 26, (987), 32, (1658, 1659, 1660); Tirmizi, Zekât 6, (625), İmân 1, (2610); Ebu Davud, Zekât, 1, (1556), 4, (1584), 4, (1575); Nesai, Zekât, 3, (5, 14), 46, (5, 55), 4, (5, 15, 16), 2, 6, (5, 12–14); Maliki, Zekât 30, (1, 269), Cihâd 3, (2, 444).

kılan Hanifler (Allah'ı birleyenler) olarak sadece Allah'a kulluk etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekâtı vermekten başkasıyla emr olunmadırlar. İşte en doğru (dimdik ve sapasağlam) din budur" demek suretiyle zekâtın İslam'ın şartları arasında yer aldığına işaret edilmektedir.

Zekât, İslam'ın beş şartından biri olup, mal ile yapılan bir ibadettir, dini ölçülere göre zengin olan Müslümanların yıldan yıla malının ve parasının kırkta birini fakir olan Müslümanlara vermesi yoluyla gerçekleşen, toplumda sosyal dengeyi sağlamayı amaçlayan bir sosyal müessesedir. Bu nedenledir ki zekât, Kur'an-ı Kerim'de namaz ile birlikte otuz yedi yerde geçmektedir (Yavuz, 1997: 29–33). Zekât vermenin ölçütü nisab-i gınadır. Bu nisaba malik olan bir Müslüman'ın zekât vermesi farz olmaktadır. Zekâta tabi olan ve nisab hesabında dikkate alınacak mallar ise gümüş, altın, para, deve, sığır, koyun-keçi, at ve diğer hayvanlar, buğday, arpa, mısır ve diğer toprak mahsulleri, hurma, üzüm ve diğer meyveler, ziynet eşyaları, madenler ve petrol ürünleri, defineler ve ticaret mallarından ibarettir. Zekat temel ve zaruri ihtiyaçların dışında kalanlar için verilmekle birlikte bir malın zekatının doğabilmesi için mülkiyetinin üzerinden bir sene geçmiş olmalıdır (Yavuz, 1997: 101-111).

Zekâtın mükelleflerini düzenleyen Kur'an'ın aynı zamanda toplum içerisinden kimlere dağıtılacağı hususuna da açıklık getirilmiştir. Bu hususta Tevbe suresi 60.ayette; Sadakalar ancak şunlar içindir demek suretiyle "Fakirler, miskinler (muhtaç olanlar), zekât memurları, borçlu olanlar, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar, kölelerin kurtarılması ve kalpleri kazanılacak kimseler olmak üzere sekiz başlık altında ele alındığı görülmektedir[3]. Kur'an'ı kerim de beyan buy-

[3] Tevbe suresi 60.ayette kölelerin kurtarılması ve kalpleri kazanılacak kimseler yer almamasına rağmen literatürde bu iki unsurla sekize tamamlandıkları görülmektedir. Bkz; Rusni Hassan ve Nur I'ffah binti Muhammed Nasır, "Prioritization of Zakat Distribution in Selangor and the Federal Territory of Malaysia: Are They Following the Right Distribution Principles According to Shariah?", *Intellectual Discourse*, Special Issue (2016) 435–457, s. 437; Mohd Rodzi Embong, Roshaiza Taha ve Mohd Nazli Mohd Nor, "Role of Zakat to

rulduğu üzere zekât verilebilecekler sekiz sınıftan ibarettir. Zekât yalnız bu sınıflara ait olup başka yerlere verilemez (Yavuz, 1997: 29). Ayrıca bir diğer tartışılması gereken husus ise zekât verme sırasının bu sekiz grup arasından nasıl olması gerektiğidir. Bu konuya ilişkin olarak Hanefi ve Maliki araştırmacılar ile diğer çağdaş bilginlerin görüşleri alıcıların ihtiyaçları, alıcıların sayısı, alıcıların sayısı ve zekât dağıtımını belirlemeden önce gözlemlenen ve analiz edilen duruma göre önceliğin değişebileceği yönündedir (Hassan; Nasır, 2016: 437).

Bilindiği üzere zekât toplumdaki sosyal dengeyi kurmayı amaçlamakta, İslam literatüründe bir köprü olarak tanımlanmaktadır. Hz. Muhammed "Zekât, İslâm'ın köprüsüdür" demiştir.(Yüce, 2016: 105-106). Zekât zengin bireydeki merhamet ve şefkat duygularını harekete geçirerek, servetinin belli bir kısmını fakir bireylere aktarmasını sağlar. Fakir birey bu durumun, yaratıcının emrinden dolayı ve karşılıksız olarak yapıldığını gördüğünde, zengine karşı hürmet duygusu besler. Hadiste, bu özelliği yönüyle zekât için "köprü" tabiri seçilmiş, hiç kimseyi incitmeden, onurunu zedelemeden toplumsal barışı temin etmesine atıfta bulunulmuştur (Aydın, 2016: 57-72). Dolayısıyla dini perspektifin ötesine geçmesi yönüyle zekât, asıl amacı olan sosyo-ekonomik adaletin başarılmasının (Johari vd., 2015 :352) yanı sıra sosyal güvenlik hakları, çocuk bakımına yönelik sosyal yardım hibeleri, eğitim-sağlık hizmetleri, konut ve toplu taşımacılık gibi konuları da ele alan modern kamu finansmanının temel işlevlerinden bazılarını da yerine getirebilmektedir (Yusoff; Densumite, 2012: 451).

Kur'an-ı Kerîm'de bu konuda yapılan düzenlemeler böyle bir gerilimin mevcut varlığına işaret edip, bunun giderilmesi ve engellenmesi amacıyla birtakım yollar teşhis edilmektedir. Kur'an'da "...ve mallarında muhtaç ve mahrumların hakkı vardı" (ez-Zâriyât 51/19) ifadesi kullanılmaktadır. Kur'an'ın başka bir yerinde, namaz

Eradicate Poverty in Malaysia", *Jurnal Pengurusan*, 39, 2013, ss.141 – 150, s. 141; Yavuz, a.g.e., s. 29.

kılan ve namazlarında daim olanların eline mal geçenler için "Bunlar sahip oldukları mallarda muhtaç ve mahrumun belli bir hakkı bulunduğunu unutmazlar" (el-Meâric 70/22-25) denilmektedir. Bu düzenleme, toplumdaki ekonomik dengesizliğin yol açabileceği olası olumsuz sonuçların azaltılabilmesi için zekâtı önemli bir araç olarak sunmasının yansıra bunun işleyişinde son derece önemli insani meziyetlere, psikolojik faktörlere de işaret etmektedir (TDV, 2017). Zekât, farz bir ibadet olarak, Allah ile kul arasındaki bağı güçlendirmesinin ötesinde, ekonomik ve sosyal fonksiyonlarıyla da ön plana çıkmaktadır. İslam'ın değerler sistemindeki birçok bireysel ve toplumsal değerle de doğrudan bağlantılı olan zekât ibadeti, aynı zamanda İslam'daki mali ibadetlerin simgesi konumundadır (Gözübenli, 2007: 310). Zekât ayrıca İslam'daki sosyal güvenlik tedbirlerinin başında gelmektedir. Bu yönüyle, insan hakları açısından da önemli bir kavramdır. Zira günümüz dünyasında insan hakları teorisyenlerinin, "sosyal ve ekonomik haklar" diye ifade ettikleri haklarla ulaşılmak istenen amaçlar, büyük ölçüde zekâtın amaçları ile paralellik göstermektedir.

Özellikle günümüzde gelir dağılımında yaşanan adaletsizlikler, kamu ekonomisinde çözüm bekleyen önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler vergi, harcama ve borçlanma gibi maliye politikası araçlarını ekonomiye müdahale amaçlı kullanmakta, bu doğrultuda gelir dağılımını iyileştirmeye çalışmaktadırlar. İslam'ın iki temelinden birini teşkil etmesi yönüyle iktisat literatüründe sıklıkla karşılaşılmayan bir müessese olan zekât, maliye politikası amaçlarını olumsuz etkilemeden, ekonomik büyümeyi ve gelir dağılımdaki adaleti gerçekleştirebilecek bir yapıya sahiptir (Aydın, 2016: 56).. Zekâtın sosyal güvenlik fonksiyonu, gelir dağılımını düzeltici fonksiyonuyla doğrudan ilişkilidir. Bilindiği üzere, sosyal güvenliğe yönelik alınan önlemler, gelir dağılımını düzeltici (gelirin yeniden dağıtımı, ikincil gelir dağılımı) etkiler ortaya çıkarmaktadır. Zekâtın, toplumda başta açlık ve yoksulluk olmak

üzere, yine bu kapsamda dilenme gibi insan onurunu zedeleyen durumları ortadan kaldırmayı amaçladığı bilinmektedir.

Zekâtın gelir dağılımını düzeltici fonksiyonları, aynı zamanda ekonomik canlanma ve gelişme üzerinde de olumlu etkiler yapmaktadır. Dolayısıyla zekâtın ekonomik fonksiyonları sadece gelir dağılımını düzeltici etkileriyle sınırlı olmayıp, toplumun marjinal tasarruf eğilimi düşük, marjinal tüketim eğilimi yüksek kesimlerine yapılan düzenli mal varlığı transferlerinin, özellikle temel ihtiyaç maddeleri talebini artırdığı, bunun sonucunda da mevcut alanlardaki yatırımları hareketlendirerek yeni istihdam alanlarının oluşturulması ve üretimin artmasına aracı olduğu bilinmektedir (Gözübenli, 2007: 327). Gelir eşitsizliğinin ve yoksulluğun sadece zekât ile tamamen giderilebileceğini iddia etmemekle birlikte (Bilen, 2016: 33). Günümüz iktisatçıları da zekâtın ekonomik süreçte, hızlandıran ve çarpan etkisiyle dengeli büyüme açısından oldukça önemli fonksiyonları olabileceğini ileri sürmektedirler (Gözübenli, 2007: 327).

2.2. Zekâtın Gelir Dağılımı ve Yoksulluğun Giderilmesi Aracı Olarak Kullanılabilirliği

Yoksulluk, "yoksuzluk, variyetsizlik, sefillik, sefalet, fakirlik" olarak ifade edilmekte genel anlamda gelir düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanmakta ve insanların tüketimlerine yansımakta veya genel refah düzeyinde düşüklüğe neden olmaktadır ayrıca harcanabilir gelir düzeyinin yetersizliği olarak da tanımlanabilir. Yaklaşıma bağlı olarak, yoksulluk üç farklı biçimde tanımlanabilir: Yoksulluğun sınırı; ilk olarak bir kişinin temel gereksinimlerinin karşılanması (günlük tüketim mallarından oluşan bir sepetin maliyetine) için gerekli asgari gelirle tanımlanır. İkinci olarak toplum tarafından, bu toplumdaki gelir dağılımına göre tanımlanır. Nihayet son olarak yoksullar, düşük gelire ek olarak, maddi refahın diğer alt etmenlerinden (işsizlik, elverişsiz konut, sağlıksızlık ve yetersiz eğitim, açlık gibi) de çok büyük ölçüde yoksun olanlardır (Özcan, 2003: 84).

Dolayısıyla yoksul kesim, toplumun olağan yaşam şekli ve alışkanlıklarını, gelirindeki yetersizlik nedeniyle yaşayamaz. Bu da "normal yaşamdan mahrum kalma", "istenilen yaşam standardında olamama" durumlarını ortaya çıkarmaktadır (Hız; Hız, 2011: 145-146). Gelir dağılımı ile yoksulluğun iç içe kavramlar olduğunu daha önceki konularda bahsetmiştik bu sebeple özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk gelir dağılımının eşitsiz dağılmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda yoksul ve gelir dağılımı bozuk Müslüman ülkeler de yaşayan toplumun refah düzeyinin artırılması açısından başarısız olan devletin müdahale araçlarına ek olarak zekât müessesi önemli bir kazanım olarak karşımıza çıkabilecektir.

Yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi konusunda modern kapitalist ekonomik modeller ve yaklaşımlar, yoksulluğun hafifletilmesi amacına ulaşmada önemli bir başarı bulmadığından, sosyal hayatın bir düzenleyici olabilecek zekât İslam toplumlarında kendisine yer bulmaktadır. Bu hususta Malezya, Sudan, Mısır, Suudi Arabistan, Libya, Ürdün, Endonezya, Pakistan, Yemen, Bangladeş, Kuveyt gibi ülkeler zekâtı kanunlaştırılarak milli hukuklarında yer vermişlerdir (Cici, 2008: 228). Bununla birlikte Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi gayrisafi milli hâsılası yüksek olan İslam ülkeleri ise topladıkları zekâtı kendi bölgelerinde dağıttıktan sonra arta kalan değerleri başta Müslüman azınlıkların yaşadığı ülkeler olmak üzere diğer ülkelerdeki yoksul Müslümanlara zekâtı ulaştırabilmek adına program ve projeler yapmaktadırlar (Cici, 2008: 259). Ayrıca İslam Kalkınma Bankasının öncülüğünde İslam ülkeleri arasında kalkınmanın sağlanması ve yoksulluğun önüne geçilebilmesi için ihtiyaç sahibi ülkelere ve bölgelere zekât, sadaka ve vakıf müesseselerinin kaynaklarını mobilize ederek ulaştırılması adına Uluslararası Zekât Kurumunun (IZO) 2009 yılında kurulduğunu görmekteyiz (Karataş, 2008: 115-117).

İslam ülkelerinde zekâtın uygulamasına ilişkin olarak Malezya, Endonezya, Bangladeş, Pakistan ve Nijerya'daki uygulamalardan ve başarılarından kısaca bahsetmekte yarar olduğu görüşündeyiz.

Bu bağlamda uygulama açısından en önemli ülke olan Malezya'dan başlamak gerekirse Malezya'daki zekât yönetimi, Federal Anayasa'da belirtildiği üzere eyalet hükümetinin yetki ve denetimindedir. Devlet İslam Dini Konseyi (SIRC) ya da "Meclis Agama İslami Wilayah Persekutuan" (MAIVP) zekât dâhil İslam dini ile ilgili konuları yönetmek konusunda tam yetki ve esneklik sağlandığı görülmektedir. Bu nedenden olsa gerek bazı eyaletlerin zekât toplama ve dağıtım işlerini özelleştirdikleri (Federal Bölge, Negeri Sembilan, Melaka, Phang) dışında kalan eyaletlerde (Terennanu, Perak, Johor gibi) ise SIRC'lerin tam yönetimi altında zekâtın toplama ve dağıtımı sürdürülmektedir (Hassan; Nasır, 2016: 436). Genel olarak zekâtın toplanmasına ilişkin oranlara bakacak olursak 2007 yılı için ulusal düzeyde zekât koleksiyonu RM805.6 milyon[4] olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2008 yılında RM1037.6 milyona yükselmiş ve 2009 yılında RM1196.2 milyon olduktan sonra 2012 yılında ise RM1922.8 milyon olarak gerçekleştiği görülmektedir (Saad vd., 2016: 171). Bölgesel olarak bir değerlendirmede bulunacak olursak Selangor ve Federal bölgeler en çok zekâtın toplandığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Selangor'daki zekât dağılımı, 2008'den 2013 yılına kadar zekât gelirlerinde sürekli bir artış görülmektedir. Bu artışın temel sebepleri olarak zekât mükelleflerinin sayısında yaşanan artışlar ve ayrıca kuruma olan güven ile zekât ödeme sürecinin muhasebe sistemi ve teknoloji ile kolaylaştırması sayılabilecektir. Diğer taraftan toplanan zekâtların dağıtımı açısından bir değerlendirme yapıldığında 2008 yılından itibaren dağıtılan miktarın her yıl ortalama % 20 artarak devam ettiği görülmektedir. Yapılan dağıtımlarla daha çok toplumsal kalkınma (yiyecek ve aylık mali yardım, tıbbi giderler vb.), eğitim gelişimi, ekonomik kalkınma, insan gelişimi ve aynı zamanda dini kurumların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Federal bölgedeki zekât idaresi istatistikleri zekât toplama oranlarında doğrudan bir artış eğilimi olduğu görülmektedir. Ayrıca zekât dağıtım programla-

[4] Ringgit Malezya para birimi.

rına bakacak olursak bu kalemde de artışlar meydan gelmektedir. Federal bölgede zekât dağıtımı iki şekilde gerçekleşmektedir. İlk dağıtım birçok yardım programı aracılığı ile doğrudan dağıtım şeklindedir. İkinci dağıtım ise, personel ödemesi, altyapı inşaatı gibi dolaylı yatırımları içermektedir. Ayrıca tıbbi yardım dağıtımları şeklinde insan sağlığı üzerine yapılan dağıtım da ise hastane faturalarını ödeyemeyen hastaların yüklerini hafifletmek amacıyla refah fonları oluşturulmuştur (Hassan; Nasır, 2016: 443-446). Genel olarak Malezya'daki zekât uygulamasının başarılı olduğu kabul etmekle birlikte temel sorunlardan birisi olarak zekât fonunun fazla vermesi ve etkin kullanılamamasına ilişkindir. Örneğin 2007 yılında zekât fonundan RM165 milyon zekât fazlası dağıtılmamıştır. 2008 yılında dağıtılmamış zekât fonu miktarı RM288.7 milyon olmuştur. 2009'da dağıtılmamış zekât fonu RM176.1 milyona düşmüş ancak 2011 ve 2012 yıllarında sırasıyla RM261.9 milyon ve RM345.8'e yükselmiştir (Saad vd., 2016: 171). Bu hususa ilişkin olarak en önemli çözüm dağıtılmayan tutarların önümüzdeki yıl hesabına taşınması ve rapor edilmesidir. Bir diğer sorun ise zekât fonunun dağıtımında ihtiyaç sahiplerine yönelik tutarlı verilerin elde edilememesidir ki bu hususta da önceliğin fakir ve miskinler olması gelir dağılımı ve yoksulluk açısından önemli bir çözüm olacaktır (Embong vd.,2013: 149).

Endonezya, zekâta ilişkin hükümet destekli uygulamaları bağımsızlığın kazanılmasının ardından 1950' yıllara kadar gitmektedir. Diyanet İşleri Bakanlığı'nın 1968 tarih ve 4 numaralı düzenlemesi ile "Badan Amil Zakat" (BAZNAS) kurulmuştur. Günümüzde zekâtın toplanması ve dağıtımına ilişkin olarak devlet tarafından kurulan ve Ulusal, Vilayet ve İlçe/Belediye hiyerarşisi içerisinde çalışan BAZNAS, Ulusal, Vilayet ve İlçe/Şehirlerden insanların kurduğu zekât idaresi olan "Lembaga Amil Zakat" (LAZ) idareleri yer almaktadır (Juwaini, 2017: 463-465). Bunun dışında "Dompet Duafa", "Rumah Yat", PKPU gibi kurtuluşlar tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları da yer almaktadır (Sukmana vd., 2017: 1). 1999 yılında

Zekât idaresi Kanunu çıkarılıyor ve daha sonra geliştirme amaçlı birçok değişikliğe uğradığı görülüyor. Diyanet İşleri Bakanlığı talebi üzerine Sosyal İşler Bakanlığı'nın zekât kullanımını sosyal amaçlar ve toplumsal maslahatlara uygun bir şekilde yapılandırması tavsiyesi yer alıyordu Ekonomi Bakanlığı da vergi toplama ve idaresi ile ilgili tecrübesinden hareketle zekât ile ilgili yönlendirmeler maktadır. Ayrıca Endonezya'da Müslümanlara dini konularda fetva verme yetkisi olan makam Endonezya Ulema Meclisi (EUM)' zekâtı destekleyici çeşitli fetvalar ile zekât kurumlarının gelir elde etmesini kolaylaştırıcı çalışmalar yapmaktadır (Abral vd. 2016: 25-26; 25-37). Bununla birlikte zekâtı Dünya'da yer alan paydaş ülkelerle işbirliği içerisinde toplamak ve dağıtımını sağlamak amacıyla 30 Eylül 2010'da bu ülkede Dünya Zekât Forumu kurulduğunu görmekteyiz. Bu maksatla kurum BM ve Dünya'daki diğer organizasyonlara üye olmak yoluyla ve İslam ülkeleri, kurumları, akademisyenleri üye yapmak yoluyla stratejisini geliştirmeyi hedeflemektedir (Juwaini, 2017: 471-474).

Endonezya'da zekât potansiyeli açısından bir değerlendirmede bulunduğumuzda Açe eyaletinde rupi bazında 2012 yılında 1,9 trilyon zekât toplandığı görülmektedir (Abral vd., 2016: 465). Ancak zekâtın dağıtılmasına ilişkin hususa geldiğimizde ise dağıtılan oranın ancak %60'larda kaldığı görülmektedir. 2015 yılında toplanan zekât miktarı 3.653 milyar rupi iken ancak 2.251 milyar rupisinin dağıtıla bildiğini % 40'lık zekâtın ise boşta kaldığı görülmektedir. Ayrıca uygulamada yaşanan başka bir sorun ise zekât toplama ve dağıtma konusunda bir koordinasyonun olmamasıdır. Bu durum zekâta ihtiyaç duyan kişilerin doğru tespiti ve ülke genelinde yayılımı zorlaşmaktadır. Nitekim 2015 yılında Cakarta'da kaydedilen zekâta ihtiyaç duyan kişi sayısı 13.531 iken, 2016 sonunda kaydedilen kişi sayısının 11.558'e düştüğü görülmektedir. Bu nedenle bazı akademisyenler tarafından tüm zekât kurumları tarafından ortak erişilen Vekil (Proxy) veri tabanı kullanılarak ve bu sisteme zekât veren ve alan toplum üyelerinin de katılımının sağlanarak

entegrasyonun sağlanmasıdır (Sukmana, 2017: 1-4). Ortaya çıkan bir diğer sorun ise, zekata ilişkin muhasebe standartlarının sisteme iyi bir şekilde entegre edilmesine ilişkindir. Bu maksatla zekât için muhasebe standardı PSAK 109'da belirtilmiş ve 2012 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak etkin bir şekilde uygulandığından söz edilememektedir (Abral vd., 2016: 27).

Pakistan'da zekâtın uygulaması bağımsızlığın kazanılmasının ardından 1947'lere kadar uzanmakta nitelikli bir hale dönüşmesi ise 1980 yılında Zekât ve Öşür Kanunu ile olmaktadır. Zekât kanunun ilk maddesinde yer alan 11 varlık üzerinden alınmaktadır. Bunlar (1) Tasarruf Banka Hesapları, (2) Mevduat Hesapları ve Makbuzları, (3) Sabit Hesap Hesapları ve Makbuzları, (4) Tasarruf / Mevduat Sertifikaları Hesapları ve Makbuzları, (5) Ulusal Yatırım Ortaklığı (NIT) Birimleri , (6) Pakistan Yatırım Fonlarının Yatırım Ortaklığı Belgesi, (7) Hükümet, sahibinin periyodik olarak geri dönüş alabileceği menkul kıymetler, (8) İadesi ödenen şirketlerin ve yasal şirketlerin hisselerini ve tahvillerini de içeren menkul kıymetler, (9) Yıllıkları, (10) Hayat Sigortası Politikaları ve (11) Rehin Fon Kredisi Dengeleri. Diğer tüm varlıklar İkinci Programın bir parçasıdır. Zorunlu Zekât için varlıkların değerlemesi Ramazan'ın ilk gününde (İslam takviminin 9. ayı) yapılır (Abdullah vd., 2013: 245). Zekât hiçbir mezhep için zorunlu bir ödemeye tabi değildir (Babar; Kahloon, 2017: 478). Zekâtın toplanması finansal kurumlar tarafından yapılmakta ve Pakistan Devlet Bankası'nda bulunan Merkezi Zekât Fonu hesabına yatırılmaktadır. Bu doğrultuda mevcut sistemde federal düzeyde bir Merkezi Zekât İdaresi (LZC) her ilde bir il zekât Konseyi, her ilçede bir bölgesel Zekât Komitesi ve her alt bölümlerde Tahsil Zekât Komitesi ve yerel zekât idarelerinden oluşmaktadır. Zekâtın muhtaç kişilere dağıtılması gelirin merkezi fonun hesabında tutulması nedeni LZC tarafından yapılmaktadır (Abdullah vd., 2013: 244-245). Zekâta ilişkin olarak yıllara göre elde edilen gelire bakacak olursak 2011-12 yılları arasında RS 3951,667 milyon, 2012-13 yılları arasında RS 4053,56 milyon, 2013-14 yılla-

rı arasında RS 4778,18 milyon, 2014-15 yılları arasında RS 5398,53 milyon ve 2015-16 yılları arasında RS 7570,970 milyon olarak istikrarlı bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir (Babar; Kahloon, 2017: 479). Ayrıca Khyber Pakhtunkhwa'da bölgesi bazlı yapılan bir araştırmada 200 kişiden 200'ü Zekât almadan önceki geliri % 31'lik bir gelir elde ederek, % 98,38'lik bir fayda sağladığı tespit edilmiştir. Rs.1-1000 ve % 1.62'ye kadar artarak Rs.1001-2000'e yükseldi. Yararlanıcıların% 4,5'lik bir geliri Rs.1-500 ve Rs.1001-2000'e kadar yükselmiştir. Benzer şekilde, katılımcıların% 14,5'lik bir geliri, Zekâtı almadan önce Rs.501-1000, Zekâtı aldıktan sonra Rs.1001-2000'e kadar yükselmiştir (Abdullah vd., 2013: 249-250).

Bangladeş'te 1998 yılında yoksulluğun, gelir eşitsizliğinin azaltılması ve İslam ideolojisine dayalı çok fakir insanlar için sosyal adaleti sağlamak amacıyla Mescid Toplum Geliştirme Konseyi (MACCA) kurulmuştur. MACCA inanç temelli bir kalkınma ve insan odaklı bir organizasyondur. MACCA yoksulluğun azaltılması ve gelir dağılımının düzeltilmesi amacına yönelik camiye dayalı program, gelir getirici program, kadınların güçlendirilmesi programı, köy projeleri gibi kalkınma programları, inanç liderleri geliştirme programları su ve altyapı projeleri ile toplum ve kalkınma üzerine araştırma merkezleri ile toplum destekli faaliyetler yürütülmektedir. MACCA'nın başarılı olabilmesi adına Hasana Projesi kapsamında zekâtın ödeyicileri olarak varlıklı olan insanların bilinçlendirilmeleri adına çeşitli toplumsal çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca bu proje ile zekâtı hak eden kişilerin tespitine yönelik çalışmalar yapılarak etkin bir dağıtımın yapılması adına faaliyet kolları belirlenmekte ve doğrudan dağıtım yöntemi ile birlikte faaliyet kolları ile de çalışmalar yürütülmektedir (Sohag, 2015: 263-265).

Güney Afrika'da ise Güney Afrika Ulusal Zekât Fonu (SANZAF) zekât faaliyetlerinin ülkede yürütülmesinde öncü bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Zekât ödeyicilerinin bilinçlendirilmesi ve zekâta ihtiyacı olanların merkeze çağrılması için bir

medya uygulaması olan "Mimbar" kullanılmaktadır. Zekât hizmetleri sürdürürken, yönetimi ve hesap verilebilirliği optimum seviyede tutulması hedeflenmektedir. Ayrıca toplanan zekâttan tamamının gerekli yerlere ulaştırılması amacıyla kesinti yapılmayan bankalara zekât paraları yatırılmaktadır. Zekâtın dağıtımı ise SANZAF'a giren her ihtiyaçlı ile mülakat yapılır ve zekât verilebilir olup olmadığı ve hangi kategorinin altına girdikleri (Kur'an da zekât verilebilecek sekiz grup) tespit edilir. Her ihtiyaçlı yanlarında kendilerini tanıtır belgeleri (kimlik kartı, evlilik cüzdanı, adresi, eğer İslâm'a yeni girmişse İslâm'a girdiğini gösteren belge) ile gelmek zorundadır getirmesi gereken temel şeyler vardır. Bu sürecin ardından ise ihtiyaçlıların gelecek dönemde zekât ihtiyaçlısı olmaması için neler yapılabileceği tartışılır ve bu yönde önlemler alınması hedeflenir. Ardından bu önlemler için harcamalar yapılarak süreç sonlandırılır. Bu kapsamda SANZAF Eğitim Güçlendirme ve Kalkınma Programı, Fakirleri Destekleyen Projeler, Mescit Vakıf Programı gibi projeler üretilmektedir (Amod, 2017: 522-524). Nijerya'da ise, Al- Hayat Yardım Vakfı ile Zekât Sadakat Vakfı gibi vakıflar aracılığı zekâta ilişkin çalışmalar yapıldığı görülse de zekât mükellefleri ile zekâtı hak eden ihtiyaçlılara yeteri kadar ulaşılamadığı için başarılı bir zekât müessesi olduğundan bahsedilemez (Ahmed vd., 2017: 446-458).

Türkiye'de ise zekâtın toplanmasına ilişkin olarak faaliyetlere bakıldığında vakıf faaliyetlerinin olduğu görülmektedir. Zira bu konuda ülkemizde otomasyon sisteminin etkin olarak kullanılıyor olması zekât ihtiyaçlılarının tespitini kolaylaştırmaktadır. Gelir dağılımı açısından bakıldığında ise TÜİK'in açıkladığı veriler doğrultusunda 2016 yılında Türkiye'de gelir dağılımına göre gelirden en yüksek pay alan %20'lik kesim toplam gelir %47,2 pay almaktadır. İkinci %20'de %10,6, Üçüncü %20'de %15,0 ve dördüncü %20'de ise %21,1 lik kesimin kaldığı görülmektedir. 80/P20 oranına göre En düşük % 20'lik kesim en yüksek kesimden 7,7 kat az bir gelire sahip olmuştur. En düşük %20'de kalanların oranı ise %6.7'dir. Nüfusun %14,3'ü yoksulluk sınırının altında kalmakla beraber gelir eşitsizliğin de bir önceki yıla göre 0,007 puan arttığı görülmektedir (TÜİK,

2017). Bu veriler doğrultusunda Türkiye'de zekât yükümlülüğü açısından önemli bir potansiyel olduğu görülmektedir. Bu nedenle ülkemizde de kurumsal kimliğe kavuşturulmuş bir zekât müessesi aracılığı ile zekâtın toplanması ve tahsis ilkesi çerçevesinde gelir dağılımının düzeltilmesinde ve yoksulluğun giderilmesinde bir araç olarak kullanılması yerinde olacaktır.

SONUÇ

Gelir dağılımı bir ekonomide yaratılan kaynakların, piyasa tarafından veya merkezi siyasal karar alma birimi tarafından kaynakların üretim faktörleri arasında ve toplumda düzenli dağıtımını esas alan bir husustur. Yoksulluk ise, asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanamaması durumu olarak ifade edilmektedir. Yoksulluk, tarihin her döneminde gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ülkelerin karşı karşıya olduğu sorunların başında gelmiştir. Gelir dağılımının düzenli olmaması ile yoksulluk kavramları esasen birbirine çok yakın şeyleri ifade etmekle birlikte gelir dağılımı dengesizliğinin çok yüksek olduğu durumlarda yoksulluğun daha da şiddetlendiği kabul edilebilecektir. Gelir dağılımının iyileştirilmesi para ve maliye politikasının temel hedefleri arasında yer almaktadır. Literatürde kabul edilen ve neo-liberal iktisat politikasının savunduğu görüşe göre devletin müdahalesinin olmadığı bir piyasa da gelir dağılımının üretim faktörleri arasında kendiliğinden dengeye geleceği yönündedir. Ancak ne var ki bu husus özellikle bazı İslam ülkeleri gibi gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ve sermaye yetersizliğinin oldukça fazla olduğu gelişmekte ya da azgelişmiş ülkelerde piyasanın aksak işlemesi nedeniyle gelir dağılımı adaletsizliğini daha da artıracaktır. Bunun nedeni ülkelerdeki sermaye yetersizlikleri sermayenin piyasaya çekilmesi pahasına gelir dağılımını göz ardı edebilecektir ya da sermayedarlar kar maksimizasyonu kapsamında piyasada yer alan diğer aktörlerin gelirlerini göz ardı edebilecekler ve adaletsizlik ve yoksulluğun daha da körüklenmesine neden olabilecektir. Bu maksatla gelirin yeniden dağılımı çerçevesinde piyasanın yeniden gelir dağılımını ve yoksulluğu dikkate almasını sağlamak amacıyla devletin müdahalesi gerekli olmaktadır.

Devlet müdahale araçları olarak kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, gelir eşitsizliğini giderecek teşvik politikaları, esnekliği düşük olan zorunlu tüketim mallarını ücretsiz sunmak veya tavan fiyat uygulaması uygulamak suretiyle müdahale edebileceği gibi asgari geçim indirimi gibi uygulamaları kullanmak suretiyle de gelir eşitliliğine müdahale etme yolunu seçebilecektir. Ancak bu ülkelerde gerek kaynak yetersizliği gerekse yapısal nedenler, siyasal baskı gruplarının etkinliği ve yoğunluğu nedeniyle başarı sağlanması güç bir durumdur. Bir diğer politika olarak vergilerin kullanılması gündeme gelebilir özellikle farklılaştırılmış oran uygulamaları ile yoksul kesimin tüketimi daha az vergilendirilebileceği gibi yoksul kesimin gelirleri hiç ya da daha düşük oranlarda vergilendirilebilir. Ancak bu hususta özellikle vergi sisteminin yeterince etkin olmaması kayıp kaçağın fazla olması ve verginin kolayca yansıtılabilmesi başarının önündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu harcamaları ile olarak karşılıksız yapılan ve toplumun tüm kesiminin faydalandığı kamu harcamaları gelir dağılımdaki eşitsizlik üzerindeki etkisi yoktur. Ancak mali bir karşılığı alınarak yapılan kamu harcamalarının eğer ayrıcalıklı gruplar belirlenerek hareket edilirse gelir dağılımı üzerinde etkisi olabilecektir. Ancak bu hususta özellikle kaynak yetersizliği yaşayan az gelişmiş ülkelerin bu politikalarının başarılı olması pek mümkün görülmemektedir. Bunun nedeni bu ülkelerin harcamalarının büyük çoğunluğunu tüm toplumun ortak faydalandığı eksik olan altyapı yatırımlarına kaydırmaları kaçınılmazdır. Bununla birlikte transfer harcamaları açsından değerlendirecek olursak özellikle az gelişmiş ülkelerde bu kalemin büyük çoğunluğunu faiz ödemeleri oluşturması nedeniyle gelir dağılımını daha da bozucu etkisi olduğu söylenebilir.

Gelir dağılımı ve yoksulluğun giderilmesinde literatürde önerilen bir araç olan zekât ise İslam dinin beş temel şartından birisi olarak kabul edilmekte Allah'a kulluk edilmesi, namazı dosdoğru kılınması ile birlikte zekâtı verilmesinin de emr olunduğu Kur'an'da açıkça görülmektedir (Beyyine 5.ayet). Nitekim Hz. Muhammed'in

de bu hususta hadisleri oldukça fazladır. Bu bağlamda İslam inancının hâkim olduğu coğrafyalarda toplum tarafından kabul edilebilir ve gönüllü uyumun sağlanacağı bir gelir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Tevbe suresi 60.ayette; zekâtın harcanabileceği yerlerinde açıkça belirtilmesi nedeniyle maliye politikasında olduğunun tersine tahsis ilkesini gerektirmesi ve tahsis edilecek kesimin ise toplumun yoksul veya ihtiyaçlı kesim içerisinde yer alması zekâtın başarısını sağlayan en önemli etkenlerden birisidir. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi bir hadiste ise "Zekât İslâm'ın köprüsüdür" denilerek zekâtın sosyal yönüne dikkat çekildiği de görülmektedir. Bu hususta uygulama açısından bir değerlendirmede bulunacak olursa çeşitli ülkeler tarafından zekât müessesinin bazı İslam ülkelerinde gerek kanunlaştırılmak şartıyla gerekse vakıflar aracılığı ile etkin bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Uygulayıcı ülkeler açısından her ne kadar bazı eksiklikler olsa da özellikle zekâtın toplanması yönünden etkinliğin sağlandığı görülmektedir. Ancak zekât gelirlerinin harcanması açısından bakıldığında gelirin tamamının harcanamadığı zekât fazlası verildiği ve bu fazlaların etkin kullanılamadığı görülmektedir. Diğer bir husus zekâtın toplanmasında özellikler bölgeler ve eyaletlerde birden fazla vakıf ya da kurumun olduğu ülkeler de bu kuruluşlar arasında entegrasyon olmaması nedeniyle zekat mükelleflerinin etkin bir şekilde tespitinin sağlanamadığı ve diğer taraftan ise her ihtiyaçlının tespit edilemediği görülmektedir. Tüm bu eksikliklere rağmen genel olarak ülkelerde zekât geliri miktarının yıllara göre arttığı ve gelir dağılımı ile yoksulluk üzerinde iyileştirici etkiler kurulduğu gözlenmektedir.

İslam ülkelerinde zekâta yönelik yapılan uygulamaların yoksulluğun önüne geçilmesi hususunda başarı sağladıkları görülebilecektir. Uygulamada "fi sebilillah" kalemine yönelik zekât dağıtımlarının ön planda olduğu görülmektedir. Ancak gelir dağılımında etkinliğin sağlanması hususunda özellikle doğrudan dağıtım faaliyetlerinde, fakirler, muhtaç olanlar ve borçlu olan kimselerin gelirlerini destekleyici yardımların daha çok ön plana çıkması gerektiği görülmekte-

dir. Uygulamada karşımıza çıkan bir sorun ise zekât yükümlülerinin ve zekâtı hak edenlerin etkin bir şekilde tespitinin sağlanamamasına ilişkindir. Bu hususta özellikle eyaletler ile bölgelerdeki zekat kurum ve vakıflarının entegre olduğu bir otomasyon sisteminin kurularak bilgi alışverişinin sağlanması uygulamadaki sorunu çözebilecektir. Daha etkin bir yapı için toplumda zekât yükümlüleri ile hak edenlerinde sisteme katılabilecekleri bir yapının oluşturulması şeklinde olacaktır. Ayrıca bu sistemin devletin sosyal güvenlik kurumları gibi ya da e-devlet gibi uygulamalara entegre çalışması sistemin başarısını artıracaktır. Bir diğer sorun toplanan zekâtların hak edenlere dağıtılmasından sonra fazla vermesi ve bu fazlaların etkin bir şekilde kullanılamamasına ilişkindir. Bu hususta etkisizliğin önüne geçilebilmesi amacıyla İslam Kalkınma Bankası bünyesinde yer alan Uluslararası Zekât Kurumunun (IZO) etkin olarak kullanılarak ülkelerindeki zekât ihtiyaçlılarına sağlanan yardımlardan arta kalan fazla zekâtların bu kuruma aktarılarak tıpkı uygulamada Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin yaptığı gibi Dünya'da azınlık konumunda olan ihtiyaçlı Müslümanlar ile yoksul olan diğer ihtiyaçlı Müslüman ülkelere bu kaynakların aktarılarak İslam toplumunda top yekûn yoksulluğun ve gelir dağılımdaki eşitsizliğin önüne geçilmesi çalışmaları yapılabilir. Bu maksatla ayrıca sistemin iyi işleyebilmesi için yine IZO başkanlığında tüm İslam ülkelerinin entegre olduğu ortak bir Zekât izleme programı kurularak ülkelerin zekât gelirleri ve fazlaları anlık olarak takip edilebilmelidir. Ayrıca zekât toplanmasına ilişkin olarak ortak bir muhasebe sisteminin oluşturulması da sistemin kolay işlemesi ve karşılıklı uyum açısından önemli olacaktır. Bununla birlikte zekâtın toplanma dönemi, ihtiyaçlıların tespiti usulü gibi yöntemlerin de ortak olarak belirlenmesi sistemin iyi işleyebilmesi açısından önemli olabilecektir. Ancak bu önerilerin IZO kapsamında hayata geçirilebilmesi için öncelikle ülkelerin iç dinamiklerinde muhasebe sistemi, zekât izleme programı düzenlemeleri gerçekleştirmiş olmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ABDULLAH; NIAZ, Rashid and IMRAN (2013), "The Role of Zakat in Improving the Economic Status of Beneficiaries in Khyber Pakhtunkhwa", *Journal of Managerial Sciences*, Volume VII, Number 2, pp.243-253.

ABRAL, Edi Anwar and HARIANTO, Syawal (2016), "Design Ofaccounting Information System Forzakat In Amil Zakat Institution In Lhokseumawe City", *IOSR Journal of Computer Engineering (IOSR-JCE)*, Volume 18, Issue 6, Ver. II (Nov. - Dec.), pp. 25-37.

AHMED Bilqis Ololade; JOHARI, Fuadah and WAHAB, Kalsom Abdul (2017), "Identifying the poor and the needy among the beneficiaries of zakat", *International Journal of Social Economics*, Vol. 44 No. 4, pp. 446-458.

AKTAN, Coşkun Can ve VURAL, İstiklal Yaşar (2002b), "Gelir Dağılımında Adalet(Siz)lik ve Gelir Eşit(Siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri", Coşkun Can Aktan (ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.*

AKTAN, Coşkun Can (2002), "Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk Sorunu: Kamu Ekonomisinin Rolü Ve Kamu Politikası Araçları", Coşkun Can Aktan (ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

AKTAN, Coşkun Can; ve VURAL, İstiklal Yaşar (2002a), "Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri Ve Bölüşüm Adaleti", Coşkun Can Aktan (ed.), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.*

AMOD, Irshaadh (2017), "Güney Afrika'da Zekât Alanındaki Yardım Faaliyetleri: SANZAF (Güney Afrika Ulusal Zekât Fonu) Deneyimi", *Tarihte Ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (03 – 04 Aralık 2016), İslâmî İlimler Araştırma Vakfı(İSAV), İstanbul.

AYDIN, Murat (2016), "Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi Ve Gini Katsayısı", *Akademik Bakış Dergisi - Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 57, ss. 55-72.

BABAR, Muhammad Sajjad ve KAHLOON Ali Haider (2017), "Zekâtın Pakistan'da Kurumsallaşması", *Tarihte Ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (03 – 04 Aralık 2016), İslâmî İlimler Araştırma Vakfı(İSAV), İstanbul.

BİLEN, Mahmut (2016), "Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu". *Türkiye İslam İktisadı Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, ss.17-35.

CİCİ, Recep (2008), "Günümüzde İslam Ülkelerinde Zekâtın Kurumsallaştırılması Çabası", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, Ensar Neşriyat, İstanbul.

ÇALIŞKAN, Şadan (2010/2), "Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 59, ss. 89-132.

ÇETİN, Başak Işıl (2013), *İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı - Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye*, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No: 41, Ankara 2013.

DİNLER, Zeynel (2016), *İktisat*, Gözden Geçirilmiş 8.Basım, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

EMBONG, Mohd Rodzi; TAHA Roshaiza and NOR Mohd Nazli Mohd (2013), "Role of Zakat to Eradicate Poverty in Malaysia", *Jurnal Pengurusan*, 39, pp.141 – 150.

GÖZÜBENLİ, Beşir (2007), "Zekât, Rahmet Getiren Paylaşım", *İslam'a Giriş*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

HASSAN Rusni and NASIR Nur I'ffah binti Muhammed (2016), "Prioritization of Zakat Distribution in Selangor and the Federal Territory of Malaysia: Are They Following the Right Distribution Principles According to Shariah?", *Intellectual Discourse*, Special Issue, pp. 435–457.

HIZ, Gülay ve HIZ, Koşar (2011), "Yoksulluk ve Yoksunluk Penceresinden Tüketimi, Lüks Tüketimi ve Tüketim Toplumunu İzleme", *Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 1.Cilt, Ankara.

IDB- Islamic Development Bank (2017a), *Key Development İndicators For IDB Member Countries*, http://www.isdb.org/irj/go/km/docs/documents/IDBDevelopments/Internet/English/IDB/CM/Publications/PDC_2017.pdf, May 2017, (Erişim tarihi: 10.09.17).

IDB- Islamic Development Bank (2017b), *Demographic and Human Development Indicators*, https://isdbdata.github.io/monograph2017.html, (Erişim tarihi:.10.08.17).

JOHARİ, Fuadah; MOHD ALİ, Ahmad Fahme and AZİZ, Muhammad Rıdhwan Ab. (2015), "A Review of Literatures on Current Zakat Issues: An Analysis between 2003 – 2013" *International Review of Research in Emerging Markets and the Global Economy An Online International Research Journal*,(1):2, pp. 336-363.

JUWAİNİ Ahmad (2017), "Endonezya'da Zekâtın Gelişimi ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmalar", (ed. İsmail Kurt ve Seyit Ali, Tüz) *Tarihte Ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (03 – 04 Aralık 2016), İslâmî İlimler Araştırma Vakfı(İSAV), İstanbul,.

KARACAN, Rıdvan (2014), *Kapitalist Ekonomilerde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, Yalın Yayıncılık, İstanbul.

KARATAŞ, Selim Cafer (2008), "Uluslararası Zekât Kurumu", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, Ensar Neşriyat, İstanbul.

KİRMANOĞLU, Hülya (2013), *Kamu Ekonomisi Analizi*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4.Baskı, İstanbul.

KÜPELİ, Yeşim ve HALAÇ, Umut (Tarihsiz) "Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi", http://debis.deu.edu.tr/userweb//yesim.kustepeli/dosyalar/gelir-sbe.pdf , (Erişim tarihi:15.09.17).

MN- National Master, *Per Capita of GDP in Countries Compared*, http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Economy/GDP/Per-capita/PPP, (Erişim tarihi: 11.09.17).

ÖZCAN, Kıvılcım Metin (2003), "Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi: 2001", Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Kongresi Kitabı, *Ekonomik Yaklaşım*, Güz.

ÖZTÜRK Nazım (2009), *Maliye Politikası*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

ÖZTÜRK, Nazım (2009), *İktisatta Bölüşüm Kuram, Politika*, Palme Yayıncılık, Ankara.

PEHLİVAN, Muhammed Seyid (2009), *Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği*, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

PINAR, Abuzer (2014), *Maliye Politikası Teori ve Uygulaması*, 7.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara.

SAAD, Ram Al Jaffri; SAWANDI, Norfaiezah and MOHAMMAD Rahayu (2016), "Zakat Surplus Funds Management", *International Journal of Economics and Financial Issues*, Vol 6, Special Issue No.7S, pp.171-176.

SOHAG, Kazi; MAHMUD, Kazi Tanvir; ALAM, MD Ferdous and SAMARGANDI, Nahda (2015), "Can Zakat System Alleviate Rural Poverty in Bangladesh? A Propensity Score Matching Approach", *Journal of Poverty*, Vol.19, pp.261–277.

SUKMANA Husni Teja; LESITANI, Devi; ANGGRAENI, Nenny and SOETARNO, Djoko (2017), "The Prototype of Zakat Management System in Indonesia by Using the Social Society Approach: A Case Study", *5th International Conference on Cyber and IT Service Management (CITSM) Cyber and IT Service Management (CITSM)*, 2017 5th International Conference on. :1-4 Aug.

ŞAHİN, Hüseyin (2009), "Krizin Çaresi, Zekât ve Sadakayı Yaygınlaştırmak, Faizi Terk Etmek", *Köprü Dergisi*, Sayı 107, ss.145- 157.

ŞENER Orhan (2014), *Kamu Ekonomisi*, Yenilenmiş 12.Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2014.

TDV, *Kur'an'ı Kerim Meali*, http://arsiv.diyanetvakfi.org.tr/meal/mealindex.htm, (Erişim tarihi: 15.08. 17).

TDV, *Zekât*, İlke ve Amaçlar Başlıklı 8. Bölüm, https://www.diyanet.gov.tr/UserFiles/DiniBilgiler/Zekat.pdf, (Erişim tarihi: 15.08.2017).

TOKATLIOĞLU, Mircan ve SELEN, Ufuk (2017), *Maliye Politikası*, Ekin Yayınları, Bursa.

TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2016*, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBulten Ieri.do?id=24579, (25.10.2017).

TÜRK, İsmail (2011), *Maliye Politikası*, 24.Bası, Turhan Kitabevi, Ankara.

ULUDAĞ, Süleyman (1992), *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Üçüncü Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 91.

WB- The World Bank, *GINI Index (World Bank Estimate)*, http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SI.POV.GINI &country= (Erişim tarihi: 10.08.17).

WB- The World Bank, *Poverty Headcount Ratio At National Poverty Lines (% of population)*, http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?Code=SI.POV.NAHC&id=1ff4a498&report_name=Popular-Indicators&populartype=series&ispopul ar=y, (Erişim tarihi:10.08.17).

YAVUZ, Yunus Vehbi (1997), *İslam'da Zekât Müessesesi*, Ahmet Said Matbaası, İstanbul, 1997.

YUSOFF Mohammed B. and DENSUMİTE Sorfina, "Zakat Distribution and Growth in the Federal Territory of Malaysia", *Journal of Economics and Behavioral Studies,* Vol. 4, No. 8, 2012.

YUSOFF Mohammed B and DENSUMITE Sorfina, (2012), " Zakat Distribution and Growth in the Federal Territory of Malaysia", *Journal of Economics and Behavioral Studies,* Vol. 4, No. 8, ss. 449-456.

YÜCE Mehmet n (2002), "Türkiye'de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı", *Bilig,* Güz, Sayı 23.

YÜCE Mehmet (2016), "İslamda Zekât Müessesesi ve Modern Vergilendirme ile Karşılaştırılması", *İslam Ekonomisi ve Finans,* Edt. Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli ve Durmuş Çağrı Yıldırım, 1.Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.